

'No teeth, no cavities'

Het interview dat ik onlangs mocht hebben met NRC Handelsblad naar aanleiding van het onderzoek van de krant naar wetenschapsfraude heeft geleid tot verschillende reacties en ingezonden brieven. Een signaal dat het onderwerp leeft en dat er grote eensgezindheid bestaat dat al het mogelijke gedaan moet worden om fraude uit te bannen. Fraude is en blijft onacceptabel. NWO zal maximale inspanningen blijven verrichten alleen het beste onderzoek te steunen en daarin is voor fraude volstrekt geen plaats.

Afgelopen jaren zijn er diverse initiatieven genomen. In 2001 heeft NWO samen met KNAW en de VSNU een richtlijn opgesteld over normen van wetenschappelijk onderzoek met procedures die bij vrijwel alle universiteiten zijn ingevoerd. Er is in 2003 een landelijk Orgaan voor Wetenschappelijke Integriteit ingesteld, waar klachten en vermoedens van misstanden kunnen worden gemeld. Vijf jaar geleden stelden KNAW en NWO samen het instituut DANS (Data Archiving and Networked Services) in. DANS stimuleert onderzoekers, door training en advies, om hun gegevens duurzaam te archiveren en voor hergebruiken open te stellen. Door gegevens beter te archiveren en toegankelijk te maken, krijgen anderen meer gelegenheid om de waarde ervan te beoordelen.

En toch heeft Stapel kans gezien om te frauderen. Buitengewoon ernstig en uiteraard stelt ook NWO dat er kritisch gekeken moet worden of er lessen uit te trekken zijn om dit te voorkomen. Dat is echter iets anders dan meteen het hele stelsel ter discussie stellen. Juist met erkenning van ieders rol en verantwoordelijkheden zal in dialoog en in samenwerking – bijvoorbeeld tussen NWO, KNAW en de universiteiten – gekeken moeten worden hoe fraude kan worden tegengegaan. De plaats die NWO inneemt in het Nederlandse onderzoeksbestel licht ik hier graag nog een keer toe.

Onderzoekers werkzaam aan onze universiteiten of andere met publieke middelen gefinancierde kennisinstellingen moeten hun onderzoeksgeld verdienen. Niet alleen moeten ze het waard zijn, ze moeten het letterlijk verdienen: ze dienen onderzoeksvoorstellen in, die worden beoordeeld en al dan niet gehonoreerd. Het beoordelen van onderzoeksvoorstellen wordt in veel landen, ook in Nederland, toevertrouwd aan onafhankelijke organisaties, 'research funding organisations (rfo)'. De Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) is een rfo, met haar Europese zusterorganisaties verenigd in Science Europe. Het beoordelen van onderzoeksvoorstellen is voor al deze organisaties een van de belangrijkste taken. Zorgvuldigheid is hierbij de grootste zorg; openheid en beroepsmogelijkheid zijn belangrijke kenmerken. Deze organisaties vergelijken hun werkwijzen en wisselen 'best practices' uit om onderzoeksgeld zo goed mogelijk in te zetten. NWO vraagt onafhankelijke, externe experts om onderzoeksvoorstellen te beoordelen. De verantwoordelijkheid voor het toekennen van de financiering berust bij het NWO-bestuur. Het scheiden van 'beoordelaars' en 'geldverdelers' is essentieel voor een gezond wetenschapssysteem. NWO heeft als onderzoeksfinancier een andere taak dan een onderzoeksuitvoerder. Die scheiding van taken is er om een gesloten systeem ('closed shop') te voorkomen en om nieuwkomers en vernieuwers optimale kansen te bieden.

Veel van het door NWO gefinancierde onderzoek vindt plaats aan de Nederlandse universiteiten. Bestuurlijk verantwoordelijk voor het onderzoek aan een universiteit is de Rector Magnificus. Voor het excellente onderzoek én voor de gevallen waarin onderzoekers zich wetenschappelijk niet integer gedragen. De rectores nemen die verantwoordelijkheid ook – zorgvuldig en bereid te leren als de ‘audit’ strakker moet.

In het spectrum van wetenschappelijk onacceptabel gedrag is fraude – het bij elkaar liegen van een ‘wetenschappelijk’ resultaat – het meest ernstig. En het minst vóórkómend. En het moeilijkst te voorkómen. Maar uiteindelijk zal de fraudeur tegen de lamp lopen: elk nieuw wetenschappelijk inzicht en resultaat is de basis voor verder onderzoek door anderen. Een basis die bestaat uit drijfzand zal worden blootgelegd, er is geen verder onderzoek op mogelijk.

We moeten er wel alles aan doen om fraude te voorkómen. In de allereerste plaats door een onderzoeksklimaat in stand te houden waarin onderzoekers open samenwerken en eerlijk met elkaar in competitie gaan. Door een onderzoekscultuur te koesteren waarin het wetenschappelijke debat belangrijker is dan ‘scoren’. Door de beste onderzoekers adequaat te steunen en in staat te stellen de volgende generatie op te leiden. En door data toegankelijk en toetsbaar te maken.

NWO neemt haar verantwoordelijkheid, met een strategie ter bevordering van het onderzoek in het belang van onze toekomst (onder meer topsectorenbeleid; maatschappelijke thema’s). Maar kunnen we fraudeurs tegenhouden aan de poort? Met andere woorden: kan bij een onderzoeksvoorstel dat is ingediend bij NWO vastgesteld worden dat de indiener fraude in de zin heeft? Het beoordelingsproces is streng: als een onderzoeker niet kan uitleggen hoe hij/zij methodisch te werk wil gaan, dan gaat het niet door. Als deze methode origineel, vernieuwend is: dan juist wel. Dat wordt wel ‘risicovol onderzoek’ genoemd (met een positieve connotatie!). Verder wordt aan onderzoekers gevraagd zich te verantwoorden over de voortgang en de resultaten van hun werk.

Ik verwacht dat het eindrapport van de commissie Levelt – die de affaire Stapel aan een grondig onderzoek onderwerpt – inzicht geeft in het ontstaan en het verloop van zijn praktijken. Als daar lessen uit te trekken zijn voor het vervolmaken van selectieprocedures zal NWO die onmiddellijk implementeren.

Jos Engelen
Voorzitter Algemeen Bestuur
Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek